

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ

кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
філософії та філософії освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова

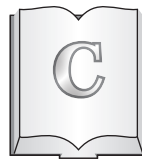
Ключові слова: глобалізація, система вищої освіти, «прагматична креативність», комерціалізація освіти, інформація, знання, технологія, оцінювання, освітній ландшафт.

У статті здійснено аналіз причин та витоків глобалізації освітнього ландшафту. Розглядаючи становлення уніфікаційних трендів на світовій арені педагогічних послуг, автор звертає увагу на історичну закономірність у русі освіти зі сфери культурного надбання до системи економічного виробництва. З огляду на отримані результати, дослідження демонструє потенційно високу можливість України на участь у боротьбі за високі позиції в системі освітньої конкуренції. Умовами реалізації цієї можливості стають первинні реформи в межах змісту освіти та оцінювання.

УДК 1:37

ПРИЧИНИ ТА ВИТОКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ЛАНДШАФТУ

© Терепищій С., 2016

оціальне явище глобалізації демонструє себе дедалі глибше в усіх сферах людського мислення – від буденного до загальноціннісного. Те, що раніше здавалося близьким чи далеким, тепер існує у рівній «середній віддаленості» від розуміння особистості. Поняття Іншого та Чужого набуває кардинально інших барв, адже поряд з явищем революційної інтеграції з'являється і контрреволюційна опозиція. Питання одиничного і загального розгортається на тлі геометричного технічного прогресу, росту населення, вичерпування ресурсів та екологічного лиха. У такій ситуації надзвичайно складно осмислити той вектор консолідації чи розрізнення, що міг би втлумувати майбутню необхідність людства. Вочевидь, вагомим кроком стає розчленування проблематичної сфери глобалізації на конкретні дискусійні сектори, у межах яких спеціалісти з кожної галузі знань змогли б проявити свій досвід, професіоналізм та інтуїцію.

Одним із таких секторів має стати глобалізація освіти, що несе з собою трансформацію значень власних інститутів, а також самої сутності поняття «культурна люди-

на». У сучасному капіталістичному соціумі поняття знання здається досить абстрактним і не практичним порівняно з інформацією. Інформативність культури зумовлює масовий та технологічний характер освіти, зокрема ланки вищої школи. Технологічне, на відміну від природного, розглядає знання як засіб, а не як мету. Тобто освіта стає технологічним інструментом досягнення капіталу, у якій університети «репродукують» інформаційний ресурс – кадри.

З огляду на перехідну ситуацію в сучасній вітчизняній освіті, прийняття нового законодавства, підписання асоціації з Євросоюзом, підвищення залежності України від зовнішніх культурних та економічних впливів набуває *значної актуальності* питання про сенс та наслідки глобалізаційних викликів для освітнього ландшафту України та світу. У межах цього дослідження ми ставимо *за мету* довести гіпотезу щодо зміни головної мети освіти від пізнавальної до інформаційної та методично-технологічної. Адже таку тенденцію неважко прослідкувати не лише в фізико-математичній, але й у гуманітарній та навіть педагогічній сфері.

Тренд сьогоденної ситуації в світовій вищій школі був започаткований ще у післявоєнні роки. Орієнтація США на машинну та енергетичну галузі економіки зумовила необхідність відкриття низки технологічних ВНЗ із залученням кадрів із Західної Європи. Таке запозичення досвіду дозволило вийти на новий рівень промисловості та обігнати Європу не лише у виробничій, але й у педагогічній сфері. З падінням Радянського Союзу в Україні повільно відбуваються схожі явища, проте слабо налагоджене порозуміння між вищою школою та економічною необхідністю сповільнює процес закономірного пристосування університетів до вимог господарства нашої держави.

Інтеграція економіки вимагає від держав, що розраховують на домінуючі позиції, егалітарного статусу вищої школи. Саме тому вища освіта набуває масового характеру не лише на теренах України, але й за кордоном. Як слушно зазначає амери-

канська дослідниця глобалізаційних феноменів в освіті В. Стюарт, причиною домінації США в глобальному педагогічному суперництві став застарілий елітарний статус університетів Старого Світу, що дозволило американським вишам привернути до себе увагу талановитих фахівців та студентів з усього світу. Унаслідок такої переваги освітньої свободи в американську педагогічну систему масово потік капітал із приватного сектору та зарубіжних інвестицій. «Тоді як європейські країни дотримувалися своїх елітних систем вищої освіти, Сполучені Штати різко розширили свої можливості здобуття вищої освіти за рахунок заходів, таких як «G. I. Bill» після Другої світової війни. У результаті Сполучені Штати отримали найширший вибір висококваліфікованих людей у своїй дорослій робочій силі, більший, ніж у будь-якої країни в світі. Цей величезний запас високоосвіченого людського капіталу допоміг США стати домінуючою економікою в світі та скористатися глобалізацією і розширенням ринків» [13, с. 14]. Далекоглядність законодавців США у той момент підкреслювала перевагу інтенсивного господарства над екстенсивним, а провідна роль у цій домінації відводилася підготовці кадрів.

Видання у 1944 році «G. I. Bill» американським урядом стало першим кроком до інтенсифікації американської економіки. Ветерани Другої світової війни отримали низку пільг для здобуття освіти. Громадянам, що брали участь у воєнних діях протягом хоча б 90 днів, не мало значення у якій ролі – бійця чи журналіста, надавалися грошові виплати за навчання і компенсація витрат на проживання та відвідування університету, школи або професійного закладу, а також один рік допомоги в зв'язку з безробіттям [10, с. 118]. До 1956 року приблизно 2,2 млн ветеранів використали можливості G. I. Bill для того, щоб навчатися в коледжі або університеті, і додатково 5 600 000 скористалися програмою цих переваг для свого роду тренувального заходу [11, с. 18]. Крім того, ветерани отримали додаткові податкові пільги на відкриття

власного малого бізнесу. Акцент на кадровому майбутньому та цементуванні середнього класу в Сполучених Штатах був правильною ставкою на домінування в капіталістичній економіці майбутнього.

Результат не залишив себе довго чекати. Успіхи США у сфері освіти дозволили їхнім університетам на голову обійти свої європейські аналоги. Намагання європейських урядовців здійснити подібні зміни в структурі вищої освіти своїх країн зустріли великий опір студентів та окремих викладачів, що були проти руйнування традицій давніх університетів. Лише у 1980-х роках, після того як бунти стихли, стало зрозуміло, що вищі Старого Світу все ж будуть наздоганяти своїх колег за океаном і «американізуватися». Ця американізація відбулася під назвою Болонського процесу, який у сутності є боротьбою системи освіти Європи за можливість достойної конкуренції з американськими ВНЗ у сфері забезпечення робочої сили. Ця проблема набула ще більшого резонансу на тлі росту безробіття в Західній Європі, причиною якого, як не парадоксально, також була глобалізація. Економічна доцільність інтегрованої світової економіки зумовила перенесення виробництва з провідних країн, де робоча сила досить дорога і податки високі, до країн третього світу та держав, що розвиваються.

Як бачимо, глобалізація у вищій освіті – це багато в чому прийняття американської моделі університетів та коледжів з їх відкритою структурою зарахування студентів, формування навчальних програм та комерційних законів існування. Тим не менш, прийняття цієї моделі вже дало певні результати – інші країни почали обігрувати США в їх же грі. «Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) повідомляє, що до 2009 р. у пропорції молодих людей (віком від 18 до 24 років), які отримали диплом вищої школи протягом календарного року, позиція Сполучених Штатів упала з першої в світі до восьмої. Ця більш низька позиція не вказує на зниження рівня дипломованості громадян США; це, імо-

вірніше, свідчить про успіх інших народів, які амбітно розширили свої системи вищої освіти і підвищили ставки на дипломовані кадри» [13, с. 20]. Американська структура надання освіти поставила перед іншими національними системами завдання прагматичної модернізації, яке продиктоване, передусім, соціально-економічними вимогами пізнього капіталізму. Навіть сам факт залежності навчальних закладів однієї країни від іншої уже вказує, наскільки глибоко та тісно переплелись зв'язки між народами нашої планети.

Однією з головних причин такого явища стала інформатизація суспільства. Вона перетворила сутність знання, трансформувала його з суб'єктивно-культурного надбання на об'єктивно-еквівалентний засіб комунікації. Унаслідок цього структура навчання класичного університету ввійшла в суперечність з новоутвореннями «Третьої хвилі». Об'єктивація знання проявляється в самому способі подачі знань. Національна мова перестала бути головним колоритом вишів, знання зависають над кордонами, подаються у вигляді, який можна вільно перекласти та подати на будь-якій мові.

Ще одним дидактичним атрибутом глобалізованої освіти стає пріоритет технології над методологією. Методологія ґрунтується на певній відкритій сутності, відштовхуючись від якої наростає система суб'єктивно створених методів. Кожен метод, не дивлячись на свою подібність, індивідуальний у своєму використанні кожним науковцем чи практиком. Мета ж технології суто інструментальна та об'єктивна – максимально прагматичне, швидке та точне досягнення результату за найменшою витрати зусиль. Причому технологія існує сама по собі, поза будь-яким суб'єктивним заглибленням у суть діяльності, що здійснюється.

Прагматизація і технологізація освіти мають суперечливий характер: з одного боку, вони сприяють збільшенню прибутків від цього сектору економіки, а з іншого – здійснюють уніфікуючий вплив на глобальний освітній ландшафт. Інструментальна парадигма технології створює для

освіти «прокрустове ложе», де прагнення за будь-яку ціну досягти «глобального стандарту» вимиває з освіти гуманітарну складову, що своєю чергою знижує рівень здатності до рефлексії у випускників, обмежує їх світогляд.

Американська освіта багатьма вважається еталоном прагматичної освіти. Однак останні дослідження показують, що «перша скрипка» США в питанні надання якісної освіти похитнулася. Їх швидкими темпами наздоганяють випускники вишів з Азії. Система освіти світового класу повинна не просто визначитися рейтингом університету та коледжу, а й якістю всіх її освітніх результатів і тим, чи буде її зміст та навички адекватно готувати студентів до швидко мінливого глобального середовища. «Система освіти в США має багато сильних сторін, що не слід недооцінювати, але вона також має серйозні недоліки. США не можуть дозволити собі спочивати на минулих навчальних досягненнях. За останні два десятиріччя тектонічні зрушення відбулися в економічному та освітньому ландшафті світу» [13, с. 21]. Глобальний контекст змінився, глобальні освітні стандарти змінилися, і навички, необхідні для досягнення успіху в глобальній економіці знань, змінилися. Але тоді як світ змінюється так різко, школи не змінюються взагалі. Так само як лідер ринку в корпоративному світі може бути затьмарений новими компаніями, американська шкільна система була обігнана в багатьох галузях. Майбутнє економіки, робочих місць та інших національних проблем завжди непередбачуване, але гарна освіта є кращим інструментом, і держави повинні підготувати нове покоління на мінливому світі. Солідаризуємось із висновком української дослідниці Н. Кочубей, що «в освіті XXI століття необхідно перейти від навчання до освіти, тобто змістити акцент з необхідності засвоєння певної суми знань на цілеспрямоване формування особистості, способу її мислення і моральних орієнтирів, культурних зразків, які відповідають розвитку суспільства» [3, с. 235].

Значущість економічного впливу на освіту проявляється в її вимогах до збільшення частки молодого освіченого населення. Канада стала першою країною, яка досягла такої мети – наявності більш як 50 відсотків громадян у віці від 25 до 34 років, що виходять на ринок праці з вищою кваліфікацією, наступною була Корея, яка акумулювала масове зростання «вищого резерву» починаючи з 1991 р. Проте цей розвиток не є локалізованим у межах розвинутих країн ОЕСР. Протягом минулого десятиріччя мало місце «велике подвоєння» студентів у всьому світі, що досягнуло позначки в майже 63 млн здобувачів до 2005 р. Це веде до значного збільшення в глобальному постачанні високоосвічених працівників, здатних конкурувати за знаннями.

Україна не є винятком із тренду масовізації вищої освіти. Чисельність української молоді, що навчалася у вищих навчальних закладах III–IV рівня акредитації, з розрахунку на 10 тис. у 1991 році складала 170 осіб [5], а у 2015 – 319 осіб [4]. Тобто ріст склав 1,8 рази, але, зважаючи на демографічну кризу, яка спостерігається в нашій країні за період незалежності, цей показник занижений. Водночас необґрунтованими є думки, що лише для України характерне надзвичайне зростання кількості осіб, які здобувають вищу освіту, позаяк це загальносвітова тенденція.

Комерціалізація глобалізованої освіти – це новий виклик національним культурам. Особливо тим, що мають багатовікові університетські традиції. Як слушно зазначають дослідники явища світової уніфікації у вищій освіті О. Баранов і М. Лебедева, включення строгої економічної доцільності у сферу освіти без духовного джерела нації призводить до втрати значної частки світоглядного знання, отриманого студентами. «Щодо вищої освіти, то подібна комерційна орієнтація веде до зниження рівня фундаментальної освіти, а також до того, що університети менше уваги звертають на етичні проблеми, соціальну справедливість, критичний аналіз і т.п.» [1, с. 61]. Фінансування

освіти з приватного сектору без диференційованості цих доходів призводить до виникнення нової небезпеки – перетворення вищої освіти на інструментальний засіб досягнення корпоративної монополії на ринку праці. Держава ж залишає за собою лише зовнішні фактори впливу – ліцензування, акредитація тощо. «Реальні ж важелі управління методичними програмами викладання знаходяться в руках адміністрації самих шкіл та основних спонсорів – приватних компаній, у т.ч. мережевих. Останні починають усе більшою мірою пристосовувати освіту в залежних школах та вищих навчальних закладах до власних корпоративних потреб» [1, с. 63].

Як наслідок, такий стан речей наочно демонструє вторгнення комерційної конкуренції в національні освітні системи окремих держав. Гонитва за першість відбувається на тлі зменшення кількості «масових» робочих місць. Можна спостерігати певну трансформацію на ринку праці, яка базується на пошуках одиниць креативних кадрів, а не десятків репродуктивних. Усе це пов'язано з рухом капіталу в глобалізаційній економіці. Основні доходи та нові підприємства виникають у розвинутих країнах на базі високоінформаційних галузей – ІТ, зв'язок, електроніка, альтернативна енергетика, транспорт тощо. Унаслідок таких зрушень передових позицій в освітній галузі здобувають ті системи, що адаптуються до потреб світового ринку прогностично. Адже за період підготовки кадрів ситуація може кардинально змінитися, з огляду на це, в педагогічній структурі глобалізму виникає необхідність у певного роду футуристичних «бізнес-планах», освітніх «форсайтах» тощо.

Погляд на освіту як на бізнес уже вказує на певні негативні відтінки тих перетворень, що відбуваються в світі. Німецький філософ Мартін Гайдеггер в інтерв'ю журналу «Експерес» у 1969 року на питання про статус сучасного йому університету відповів, що університет у класичному значенні уже мертвий. А виступи студентів, які відбувалися в той час, є закономірною

реакцією молоді, яка відчуває, що щось не так, але не знає, що саме. Смерть університету було неминучим явищем технологізації світової культури, яка проявляється в тому числі і в американізації [8].

Небезпека глобалізації для культурного виміру існування освіти є очевидною. Як слушно зазначає вітчизняна дослідниця у сфері філософії освіти Н. Скотна, «глобалізація несе люду не лише видатні досягнення в науці, техніці та технології, збагачення культурної спадщини за рахунок інтеграції світових культур. Вона несе й глобальні та катастрофічні за своїми наслідками катаклізми, міжнаціональні і релігійні сутички, расову неприязнь, міжнародний тероризм, реальну загрозу ядерного взаємознищення та екологічного колапсу, деформації моральних ідеалів та цінностей, які важко виправити» [7, с. 81].

Проте в умовах домінування пізнього капіталізму важких економічних криз та воєн за ресурси постає питання про виживання освіти взагалі. Для того, аби залишитися в межах соціального надбаня, освіта мусить здійснити необхідні реформи. Однією з найбільш нагальних є реформа мотивації оцінювання та змісту освіти.

Глобалізованість держав нерівносильна їх економічним показникам. У 2002 році Швейцарським економічним інститутом був складений рейтинг найбільш глобалізованих країн світу. Станом на 2013 рік Україна посідала 47 місце в рейтингу найбільш «глобалізованих», наш найближчий сусід Росія – 48 місце. Очолювали список Бельгія, Ірландія та Нідерланди. США займали 34 позицію [6].

Як бачимо, кожна з країн більшою чи меншою мірою зорієнтована на сприйняття уніфікаційних тенденцій. А отже, і система освіти у цих країнах перебуває на різній стадії включення в планетарну педагогічну структуру. При запровадженні систем оцінювання та змісту освіти, орієнтованих на прагматичну креативність, слід брати до уваги стан внутрішнього освітнього матеріалу, до якого входять педагогічні кадри, інститути, технічні засоби навчання, мето-

дичні матеріали, ступінь володіння студентами іноземними мовами тощо.

Окрім прилеглих освіти до феномену глобалізації, у питанні запровадження інноваційного оцінювання важливим фактором є теперішній кількісний рівень окремих національних навчальних структур. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй створила особливий Індекс освіти, що відображає стан розповсюдження навчальних систем конкретної країни порівняно з іншими.

Індекс вимірює досягнення країни з позиції рівня освіти її населення за двома основними показниками:

- Індекс грамотності дорослого населення (2/3 від показника);
- Індекс сукупної частки учнів, які отримують початкову, середню і вищу освіти (1/3 від показника).

Україна в межах цього рейтингу посідає 31 місце з показником у 0.86 пунктів, Росія – 49 позицію з показником у 0.79, США – 5 місце та 0.94 відповідно. На першому місці знаходиться Нова Зеландія з еталонним результатом – 1.00 [6].

З огляду на цей факт, важливо розуміти, що кількісні освітні показники України відносно високі, у нас є гарний фундамент для формування конкурентної вищої освіти, крім того, наша країна є достатньо відкритою для прийняття глобалізаційних викликів і виходу на світову арену педагогічних послуг. Тому головною метою має стати підняття якості вже наявної структури. Пріоритетним питанням у цьому аспекті має стати формування інноваційної системи контролю результатів навчання. У зв'язку з тенденцією до створення еквівалентних систем навчання по всьому світу, які можуть порівнюватися в межах спільних стандартів, виникає питання про єдине об'єктивне оцінювання досягнень студентів відповідно до цих спільних стандартів. Це питання не є просто секторальним, адже мобільність є головною метою реформ більшості освітніх структур, зокрема й України. Якщо ми розраховує на можливість отримання знань по всій планеті,

то ми мусимо й реформувати оцінювання в межах цих вимог. Імпульс широкої освітньої реформи є проблемою, яку педагоги не можуть ігнорувати занадто довго. Екзаменаційним органам в усьому світі, можливо, слід проявляти більш конкретне розуміння цього моменту для зміни. Позитивним кроком у цьому напрямі, вочевидь, є необхідність вивчення можливості використання інноваційних процедур оцінки.

Основними завданнями справжньої оцінки, які з'являються з освітніми потребами сучасної епохи глобалізації, є:

- 1) розвиток когнітивних стратегій учня і самостійного моніторингу власного прогресу;
- 2) сприяння здатності учня до більш високого порядку мислення власних навичок;
- 3) вимір прогресу щодо власного розвитку учня, а не стандартна норма;
- 4) забезпечення більш точного доказу здібностей учня, ніж традиційні тести.

Однак варто зазначити, що необхідні зміни в навчальних програмах мають передувати прийняттю альтернативної оцінки. Адже оцінювання на основі минулого змісту освіти не стане оптимальним варіантом вирішення проблеми застарілого диплома. Автентичні міри оцінки забезпечать кілька підходів до вимірювання якості навчання за допомогою безлічі спостережень і багатьох типів даних, спостережуваних у певному контексті. Урешті-решт, головною оцінкою диплома є отримана чи не отримана посада після закінчення ВНЗ [9, с. 22].

Мова йде не про подвійну систему оцінювання у всьому світі, мається на увазі проникнення в національні системи елементів, що задовольняли б спільні стандарти якості. Зокрема, мова йде про формування особистостей, для яких можуть бути характерні два фундаментальні атрибути успішної людини сучасності:

- прагматична креативність;
- здатність приймати рішення.

Під «прагматичною креативністю» насамперед маємо на увазі підвищену чутливість до практичних проблем, здатність працювати в умовах дефіциту знань та/або

за умов суперечливих знань, пропонувати кілька варіантів сценаріїв розвитку подій (дивергентне мислення) та отримувати корисний ефект від своєї праці.

Щодо «здатності приймати рішення», то під нею ми розуміємо процес оптимального вибору на основі ідентифікації проблеми і постановки мети, коли формування множини можливих рішень супроводжується застосуванням індикаторів і критеріїв для моніторингу реалізації рішень, а вибір найкращого рішення не спричинює зволікання з власне реалізацією.

Причому введення цих елементів має відбуватися поступово, з огляду на дисонанс між змістом освіти, контролем її реалізації та фактичним утіленням педагогічних планів у життя.

Отже, у межах цього невеликого дослідження ми сконцентрували нашу увагу на причинах вторгнення глобалізації в освітній ландшафт та проаналізували його наслідки для України. Ми продемонстрували головні причини першості США в світовій освітній конкуренції, указали на головні причини здобуття американцями першості на арені глобальних ВНЗ. Було зазначено, що завдяки саме цьому успіху тренд «американізації» та прагматизації вищої освіти набув масового розповсюдження, що, у принципі, й зумовило уніфікацію цілей вищої освіти в усьому світі.

Глобалізований освітній ландшафт був описаний нами як комерціалізована та інформатизована галузь виробництва кадрів, яка усе більше віддаляється від культурної приналежності в бік соціально-економіч-

ної. Ця тенденція набула своїх початків ще в першій половині ХХ століття у вигляді «смерті» класичного університету, що прискорило перетворення освіти в «глобалізовану економічну послугу».

Крім того, зміни в системі освіти були показані в їх відношенні до перетворень у сфері забезпечення кадрами. Можна спостерігати певну трансформацію на ринку праці, яка базується на пошуках одиниць креативних кадрів, а не десятків репродуктивних. З огляду на це, вища освіта перестає бути елітарною або ж духовною винятковістю, а стає засобом досягнення соціального успіху.

Ми показали зовнішні позиції України в контексті її шансів на успіх у світовій освітній конкуренції. Наша держава й досі має гарні умови, аби здобути високі позиції на планетарній арені педагогічних послуг. Проте головним питанням, що має бути вирішеним, з огляду на необхідність досягнення цього успіху, є проблема якісного оцінювання навчальних результатів з урахуванням новітнього ідеалу – особистості з прагматичною креативністю та здатністю самостійно приймати рішення. Сучасна система оцінювання повністю виключає значення особистісного підходу до проміжних результатів навчального процесу, крім того, освітні програми не адаптовані до нових викликів сучасності, де репродуктивність відходить у сферу машинного виробництва. Саме тому оцінювання має стати першим і пріоритетним сектором глобалізаційних перетворень освітнього ландшафту України.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барабанов О. Н.** Глобализация и образование в современном мире / О. Н. Барабанов, М. М. Лебедева // Глобализация: человеческое измерение. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 54–77.
2. **Гидденс Е.** Социальные изменения в современном мире. Глобализация социальной жизни [Электронный ресурс] / Е. Гидденс // Интернет Библиотека «Полка Букиниста». – Режим доступа : http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
3. **Кочубей Н.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, обра-

REFERENCES

1. **Barabanov O. N.** Globalization and education in the modern world / Barabanov O.N., Lebedeva M. M. // Globalization: the human dimension. – M. : ROSSPEN, 2002. – P. 54–77.
2. **Giddens E.** Social changes in the modern world. The globalization of social life [Electron resource] / E. Giddens // Internet Biblioteka «Polka Bukinista». – Access mode : http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
3. **Kochubej N.** Synergistic concepts in nonlinear contexts: network, management, education / N. Kochubej. – Saarbruecken : Palmariun Akademik Publishing, 2013. – 260 p.

зование / Н. Кочубей. – Саарбрюккен : Palmariun Academic Publishing, 2013. – 260 с.

4. Мережа вищих навчальних закладів на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/321pdf.zip

5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011–2012 н. р. : статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

6. Рейтинг стран мира по уровню образования – информация об исследовании; Индекс глобализации стран мира по версии KOF – информация об исследовании [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий : экспертно-аналитический портал. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>

7. **Скотна Н.** Україна і світ у контексті цивілізаційної виховної стратегії / Н. Скотна // Філософія освіти. – 2006. – 1(3). – С. 79–88.

8. **Товарниці Ф.** Интервью М. Хайдеггера в журнале «Экспресс» [Электронный ресурс] / Ф. Товарниці, М.-М. Пальме // Архив портала Heidegger.ru. – Режим доступа : <http://www.heidegger.ru/tovarnitski.php>

4. The network of higher education institutions at the beginning of the 2014/15 academic year [electronic resource]. – К. : State Statistics Service of Ukraine, 2015. – Access mode : http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/321pdf.zip

5. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2011/2012 academic year: Statistical Bulletin [Electronic resource]. – К. : State Statistics Service of Ukraine, 2012. – Access mode : <http://ukrstat.gov.ua>

6. Titanos countries of the world by level of education – information about the study; The index of the globalization of the world according to KOF – information about study [Electronic resource] // Centre of Humanitarian Technologies : expert-analytical portal. – Access mode : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>

7. **Skotna N.** Ukraine and the world in the context of educational strategies / N. Skotna // *Filosofija osviti*. – 2006. – 1(3). – P. 79–88.

8. **Tovarnitski F.**, Pal'm'e M.-M. Interview M. Heidegger in the magazine «Express» [Electronic resource] / F. Tovarnitski, M.-M. Pal'm'e // Archive of portal «Heidegger.ru». – Access mode : <http://www.heidegger.ru/tovarnitski.php>

9. **Bajpai A.** Implications of Globalization on Education / A. Bajpai, S. Misra // *Academia. Educ.* – 2010. – № 1. – P. 21–29.

10. **Glenn C. A.** The GI Bill: a new deal for veterans/ C. A. Glenn, M. B. Stuart // *Politic decision analysis.* – 2009. – № 2. – P. 118–131.

11. **Olson J. G. I.** Bill Politics Consequences / J. G. I. Olson // *Washington University researches.* – 1973. – № 4. – P. 31.

12. **Scott P.** Massification, Internationalization and Globalization / P. Scott // *The Globalization of Higher Education.* – Bickingham Press, 1998. – 208 p.

13. **Stewart V.** A World-Class Education: Learning From International Models Of Excellence And Innovation / V. Stewart. – N. Y. Press, 2012. – 190 p.